

УДК 343.575(477)'06

В.П. Климчук

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ТА ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ (КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

У статті досліджуються законодавчі чинники, що впливають на механізм протидії наркозлочинності. Розглянуто найбільш проблемні моменти правового регулювання та запропоновано шляхи їх вирішення.

Проаналізовані напрями вдосконалення діяльності правоохоронних органів із протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Стаття є системним дослідженням проблем покарання та його призначення за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст.ст. 305–320, 322, 324 КК України). Розглянуто сутність, особливості та значення антинаркотичного законодавства у світлі трансформації політики протидії наркозлочинності, забезпечення динаміки її реакцій на зміни в кримінологічній обстановці.

Ключові слова: законодавство, наркозлочинність, протидія, механізм, кримінологічний вплив, правоохоронні органи, незаконний обіг, наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори.

Статья посвящена анализу законодательных факторов, влияющих на механизм противодействия наркопреступности. Рассмотрены наиболее проблемные моменты правового регулирования и предложены пути их решения. Проанализированы пути усовершенствования деятельности правоохранительных органов по противодействию незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров. В статье исследуется комплекс проблем теоретического и практического характера, связанных с наказанием и его назначением за преступления в сфере оборота наркотических средств (ст.ст. 305–320, 322, 324 УК Украины). Проанализированы особенности и значения антинаркотического законодательства в свете трансформации политики противодействия наркопреступности, обеспечения динамики ее реакций на изменения криминалогической обстановки.

Ключевые слова: законодательство, наркопреступность, противодействие, механизм, криминалогическое воздействие, правоохранительные органы, незаконный оборот, наркотические средства, психотропные вещества, прекурсоры.

Paper is devoted to the analysis of legal factors affecting the drug-related crime prevention mechanism. The most critical moments of regulation are considered as well as the ways to solve them are suggested. There is the analysis of the ways of an improvement of law-enforcement bodies' activity concerning the counteraction of illegal circulation of drugs and precursors. Paper is a system research of the problems of punishment and its setting for crimes in the sphere of drug trafficking (articles 305–320, 322, 324 of Penal Code of Ukraine). The essence, features and sense of anti-drug legislation in accordance with anti-drug-related crimes' counteracting transformation policy, the dynamic of its responses to changes in the criminological conditions are analyzed.

Keywords: *legislation, drug-crimes, resistance, mechanism, criminological impact, law-enforcement bodies, illegal circulation, drugs, precursors.*

Сутність та перспективні напрями державної політики у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів в Україні визначені “Стратегією державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року” (схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 № 735-р) [1].

Поширення незаконного обігу наркотиків, активізація на території України діяльності організованих злочинних угруповань, поява нових форм та способів скоєння злочинів і правопорушень, пов’язаних із розповсюдженням наркотичних засобів та психотропних речовин, поглиблення негативних тенденцій розвитку наркотичної ситуації в країні свідчать, що заходи протидії, які застосовуються відносно зазначених порушень, недостатньо ефективні.

Сучасні соціально-економічні, геополітичні й інші умови, що склалися в Україні, сприяють розвитку наркоманії, розширенню незаконного нелегального обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, що призводить до зниження ваги морально-етичних цінностей, нехтування молодим поколінням суспільно встановленими нормами поведінки, деформації сімейних відносин і, як наслідок, до збільшення кількості осіб, які допускають немедичне вживання наркотичних засобів і психотропних речовин та скоюють на цьому підґрунті правопорушення. Ситуація ускладнюється ще й тим, що державна статистика щодо протидії незаконному наркообігу не відбиває всієї глибини проблеми його розповсюдження в країні внаслідок відомчих зловживань та латентності цього явища.

Протягом останніх років сталося загальне суттєве послаблення протидії наркозлочинам органами, що забезпечують протидію наркозлочинності, на фоні збільшення латентності злочинів цього виду. Ця тенденція зберігається і в сучасних умовах реформування правоохоронної системи України в цілому і системи Міністерства внутрішніх справ як її складової частини.

Система антинаркотичного законодавства в Україні на сьогодні нараховує більше 50 нормативно-правових актів такої спрямованості. Водночас законодавство постійно оновлюється з урахуванням міжнародно-правових норм, завдань, що виникають у процесі застосування чинних норм, тощо. Переважна більшість норм відповідає міжнародно-правовим засадам протидії незаконному наркообігу, існуючим у світовій практиці стандартам, але є й певні можливості для його подальшого вдосконалення. Вважаємо, що комплекс заходів правового характеру має передбачати:

- забезпечення відповідності національних нормативно-правових актів міжнародно-правовим нормам, що містяться в конвенціях і міжнародних договорах, та реалізації громадянами своїх конституційних прав і свобод;
- удосконалення кримінального та кримінального процесуального законодавства;
- розширення кола деліктів, за вчинення яких передбачена конфіскація майна, фінансових коштів, матеріальних цінностей тощо (з метою підриву економічних основ наркозлочинності);
- розробку нових та вдосконалення чинних норм адміністративного законодавства та практики його застосування.
- виключення невідповідності (чи дублювання) норм, що містяться в різних галузях законодавства, тим більше суперечностей між цими нормами;

– визначення напрямів можливої декриміналізації окремих діянь, визначених Кримінальним кодексом України (далі – КК України) як злочини, внесення відповідних змін до законодавства зі збереженням за цими діяннями статусу правопорушення;

– визначення шляхів криміналізації *пропаганди наркотиків* та посилення покарання за незаконне розповсюдження наркотиків серед молоді тощо.

Крім того, зміни потребує і сама ідеологія розвитку нормативно-правової бази, яка повинна бути зорієнтована не лише на покарання винних, але й на недопущення рецидиву, розширення альтернативних можливостей лікування наркозалежності та посилення відповідальності осіб, які отримують прибутки від незаконної торгівлі наркотиками.

Потребує узагальнення судово-слідча практика у кримінальних провадженнях щодо незаконного наркообігу, зокрема щодо кваліфікації дій суб'єктів підприємництва, що здійснюють господарську діяльність, пов'язану з обігом наркотичних засобів, та порушують законодавство. За результатами цієї роботи вбачається за доцільне підготувати проект відповідної постанови Пленуму Верховного Суду України, адже останнє роз'яснення Пленуму у справах про незаконний наркообіг було більше 10 років тому, тоді як до антинаркотичного законодавства за цей період внесено значну кількість змін.

З метою протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів суб'єктам цієї діяльності, важливо мати відповідний інструментарій, визначений у правовому полі, а саме – перелік заходів (форм) протидії незаконному наркообігу. Під заходами (формами) протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів у юридичній літературі розуміють визначений законодавством зовнішній вираз дій, що вчиняються суб'єктами такої протидії задля виконання покладених на них завдань і з метою протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин [2].

На разі в Україні більш чіткого законодавчого врегулювання потребують заходи медичного та індивідуального профілактичного характеру. Цьому може сприяти розробка закону України “Про медичну допомогу і гарантії прав громадян, хворих на наркоманію та алкоголізм”. Зазначений нормативно-правовий акт має визначити підстави, перелік і порядок застосування (у т.ч. і примусових) заходів медичного характеру, права й обов'язки такої категорії осіб.

На якісно новий рівень мають вийти питання запобігання та профілактики незаконного наркообігу. Важливе місце в запобіганні поширення наркотизму займає формування в пересічних громадян (здебільшого у молоді) стійких переконань щодо його негативної сутності та наслідків як у вигляді застосування заходів державного примусу, так і у вигляді фізичної і розумової деградації наркотизованої особи. Основними напрямками вдосконалення запобігання правопорушенням цього виду є:

– покращення професійної підготовки працівників правоохоронних органів;
– підвищення рівня інформаційного забезпечення правозастосовної діяльності працівників поліції, зокрема, інтегрування України в Європейський інформаційний простір;

– прийняття на державному та відомчому рівнях комплексних програм запобігання злочинності з реальним виділенням коштів на їх реалізацію; обов'язково слід включити до цих програм окремими розділами положення про протидію на державному рівні прихованій рекламі наркотичних речовин у засобах масової інформації тощо.

Особливості незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, його масштаби та форми розповсюдження в Україні зумовлюють необхідність періодичного вивчення дійсного стану в цій сфері шляхом проведення наукових досліджень з метою подальшої оптимізації ефективних заходів протидії означеному явищу, відмови від застарілих заходів і приведення усієї системи протидії у відповідність до чинного законодавства та реалій сьогодення з урахуванням як національного та зарубіжного, так і міжнародного позитивного досвіду протидії незаконному обігу наркотиків.

На сьогодні в Україні в умовах застосування нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та зміни підходів до реєстрації кримінальних правопорушень усе частіше виникають труднощі при встановленні реального стану злочинності на основі аналізу статистичних показників. Ситуація, що склалася, негативно впливає і на використання статистичних даних для визначення стратегії і тактики протидії злочинам та іншим правопорушенням. У зв'язку з цим, нагальним є питання щодо вдосконалення *судової статистики* на законодавчому рівні.

Виходячи з викладеного, вважаємо можливим сформулювати ряд *пропозицій* організаційного та правового характеру, спрямованих на покращання організаційно-правових засад протидії правопорушенням у сфері незаконного обігу наркотичних засобів.

Пропозиції організаційного характеру

1. Утворення міжвідомчої координаційної ради з питань протидії наркоманії (було заплановане Планом заходів реалізації Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року на 2015 рік).

2. Зменшення більше ніж у 2 рази чисельності виявлених (облікованих) злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, яке спостерігається протягом останніх десяти років, слід розглядати як негативну тенденцію. Натомість слід відмітити, що на таку динаміку цих діянь вплинули не тільки зниження активності уповноважених підрозділів тодішнього БНОН, але й помітне скорочення їх чисельності в зазначений статистичний період та ліквідація *Постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 981 “Про ліквідацію територіального органу Національної поліції”* як юридичної особи публічного права *Департаменту протидії наркозлочинності* як міжрегіонального територіального органу Національної поліції України. Відповідно до цієї постанови Національній поліції необхідно забезпечити здійснення функцій і повноважень Департаменту протидії наркозлочинності, що ліквідується, але дієвого організаційного і нормативно-правового механізму для цього постановою не передбачено. Діяльність цього підрозділу мала бути зорієнтована, з одного боку, на виявлення та припинення діяльності організованих злочинних груп, що контролюють незаконний наркообіг, а з іншого, він мав стати координатором профілактики наркозлочинів в державі. Мотивація його ліквідації Кабінетом Міністрів України в зазначеній постанові не наведена і в сучасних умовах координуючого органу протидії наркозлочинності в Національній поліції України практично не існує. Отже, необхідна подальша реорганізація цієї структури, суттєве збільшення штатної чисельності її підрозділів на рівні районної ланки. Крім того, доцільно розглянути питання, щодо підпорядкування цих підрозділів на обласному та районному рівнях керівникам органів Національної поліції.

3. Створення державного реєстру хворих на наркоманію в Україні. Функціонування такого державного реєстру надасть змогу впливати на ситуацію з цією

категорією осіб, більш ефективно проводити профілактичні заходи, виявляти причини та умови правопорушень у цій сфері та розробляти шляхи їх усунення.

4. Широке залучення до заходів попередження та профілактики правопорушень у сфері незаконного наркообігу громадських формувань, взаємодія з населенням, участь в охороні громадського порядку загонів сприяння поліції, запровадження системи їхнього матеріального та морального заохочення за рахунок коштів місцевих та Державного бюджетів.

Пропозиції правового характеру

1. У Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) потрібно передбачити заходи адміністративно-правового характеру, які можуть бути застосовані до юридичних осіб у зв'язку з порушенням антинаркотичного законодавства, оскільки заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб вже містяться у відповідних статтях Розділу XIII КК України.

У особливу частину КУпАП доцільно ввести нову главу “Адміністративні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин”, визнавши родовим об'єктом зазначених правопорушень установлений порядок обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, в яку доцільно включити норми за вчинення таких правопорушень:

– виконання несанкціонованих робіт на об'єктах, діяльність яких призупинена контролюючими органами або спрямована на протидію контролюючим органам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів;

– невиконання або порушення термінів виконання запитів правоохоронних органів, пов'язаних із правилами обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів;

– порушення правил, приписів або протидія контролюючим органам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів;

– незаконний посів або культивування наркотиковмісних рослин;

– невживання заходів щодо знищення наркотиковмісних рослин;

– розповсюдження відомостей про способи та методику виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин, а також можливих місць їх придбання або зберігання (включаючи виготовлення відповідної книжкової продукції, продукції ЗМІ та розповсюдження цієї інформації в мережі Інтернет) тощо.

2. У Кримінальному кодексі України:

– декриміналізувати частину 1 статті 310 КК України “Посів або вирощування снотворного маку чи конопель” через законодавчу колізію зі статтею 106-2 КУпАП України “Незаконні посів та вирощування снотворного маку чи конопель”, оскільки існуюча ситуація ускладнює роботу правоохоронних органів і кваліфікацію правопорушення.

– встановити кримінальну відповідальність за створення підпільних нарколабораторій, оскільки у КК передбачено відповідальність лише за незаконні дії з обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів. З цією метою КК доповнити статтею 307¹ такого змісту:

“Стаття 307-1. Створення підпільного цеху (лабораторії) з виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

1. Створення або організація роботи підпільного цеху (лабораторії) з виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

2. Ті самі дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб або повторно, чи особою, яка раніше вчинила один зі злочинів, передбачених статтями 306, 307-

309, 311, 313, 317, 320 цього Кодексу, або із залученням неповнолітнього, або якщо предметом таких дій були особливо небезпечні наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги, –

караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років.

3. Дії, передбачені частиною першою, вчинені організованою групою або із залученням малолітнього, –

караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

Примітка. Підпільним цехом (лабораторією) з виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є певне місце, на якому розташоване обладнання, призначене для підпільного (нелегального), серійного одержання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, готове для початку процесу виробництва, незалежно від наявності мети збуту таких засобів і речовин”;

– встановити кримінальну відповідальність за розповсюдження курильних сумішей (“Спайсів”), дурманний ефект яких зумовлений присутністю у їх складі наркотичних засобів чи психотропних речовин (зокрема, синтетичного каннабіноїда JWH-018, який у п’ять разів активніший тетрагідроканнабінолу, що є основною складовою марихуани, тощо). У процесі створення такої кримінальної норми доцільно використати зарубіжний досвід, зокрема Білорусії, США та ряду країн Європи;

– у диспозицію ст. 307 КК України включити таку кваліфікуючу ознаку, як “збут наркотичних і психотропних речовин у вигляді промислу”, оскільки саме вона дає можливість притягувати до кримінальній відповідальності осіб, які систематично займаються виготовленням та збутом названих речовин і становлять підвищену суспільну небезпеку;

– встановити відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, що скоюються злочинними організаціями шляхом внесення відповідного доповнення до ст. 305 КК. Окрім того, статті 201 (контрабанда) та 305 КК мають бути узгоджені в питанні такої кваліфікуючої ознаки, як повторність. Так, у ст. 201 КК України має бути встановлено відповідальність за скоєння цього злочину особою, яка раніше скоювала злочин, передбачений ст. 305 КК України, а у ст. 305 КК України – відповідальність за скоєння цього злочину особою, яка раніше скоювала також і злочин, передбачений ст. 201 КК України;

– потребує законодавчого вдосконалення інститут примусового лікування від наркоманії (ч. 1 ст. 96 КК України), який застосовується судом, незалежно від призначеного покарання, до осіб, які вчинили злочини та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров’я інших осіб. Перш за все, на законодавчому або державному рівні має бути визначено поняття “хвороба, що становить небезпеку для здоров’я інших осіб”;

– встановити кримінальну відповідальність за *приховану рекламу наркотичних речовин* у засобах масової інформації з внесенням відповідних змін до закону України “Про рекламу” [3].

3. Кримінальний процесуальний кодекс України

– доповнити статтею 110¹ такого змісту:

“Стаття 110-1. Подання слідчого в кримінальному провадженні”.

Слідчий, установивши в ході досудового розслідування причини і умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, вносить у відповідний державний орган, громадську організацію або службовій (посадовій) особі юридичної особи публічного чи приватного права *подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов.*

Не пізніше місячного строку за поданням має бути вжито необхідних заходів і про результати поінформовано слідчого.

Фактично, кримінальна ситуація у сфері незаконного обігу наркотиків продовжує погіршуватися. Опосередковано це підтверджується також щорічним скороченням кількості населення, зростанням рівня безробіття, скороченням середнього віку життя. Слід зазначити про неповне охоплення органами кримінальної юстиції всього масиву злочинів, у зв'язку з високим рівнем прихованої, латентної злочинності, маніпуляціями статистичними показниками, а також корупцією у правоохоронних судових органах. Таким чином, на сьогодні в Україні реєструється рівно стільки злочинів, скільки може охопити правоохоронна система.

Протягом останніх років сталося загальне суттєве послаблення протидії наркозлочинам органами, що забезпечують протидію наркозлочинності, на фоні збільшення латентності злочинів цього виду.

Зазначена тенденція збереглася і в останні роки у процесі реформування системи Міністерства внутрішніх справ та реорганізації Департаменту протидії наркозлочинності Національної поліції України. Наведені дані свідчать також про те, що діяльність спеціальних підрозділів Національної поліції України, як і інших уповноважених суб'єктів із протидії наркозлочинності, потребує докорінного організаційного покращення.

Враховуючи викладене, вбачається, що вдосконалення організації діяльності щодо протидії незаконному наркообігу необхідно спрямувати на запровадження нових критеріїв оцінки діяльності правоохоронних органів, які б відображали реальні результати службової діяльності та спиралися на об'єктивні статистичні показники, *в основу яких покладено судові рішення*; слід розробити єдину систему державної реєстрації та обліку злочинів, розслідування та розгляду кримінальних справ у судах, виходячи з усталених європейських стандартів та відповідно до положень статті 62 Конституції України про те, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 року № 735-р // Офіційний вісник України. – 2013. – № 76. – Стор. 270. – Ст. 2829.

2. *Осипенко А.І.* Форми протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, що застосовуються ОВС / А.І. Осипенко // Право і суспільство. – 2014. – № 3. – С. 205–211.

3. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/270/96- %D0%B2%D1%80](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80).

Отримано 19.01.2017